

adi endre

1877 - 1919

ADI ENDRE:

autobiografija

Po georariji, došao sam iz Siladžaga, iz starog Partiuma, dake mi iz Erdelja, niži od Madarske. Po porodicu isto nož od rore, ni od dole, iz jedne teorabome božato obdarene malogospodske familije, koja kroz ovih biljuda godina jedva da je živela. Nekada, prema stariim spisima, bili smo vrla i borata familija, ali već u XVI-om veku sljepari. Danas već samo jedna mnogo konjiskih snaze, jaka obolost u našoj duši kazuje da bismo strane mi je sam pop, dijaki, poetski čovek predak, od protestantske kataviništva. Moja deda, po matici bio je svećenik u onom selu gde sam se rodio, u Ermindsentu, a otac se obreo ovde kod, mojke došao iz unutrašnjeg Siladžaga. Ja sam, čemu se moj doktor, učenici Konrid, preko svake mere čudi, navršio do sad tridesetjednu godinu, dok su mi krv, telo, živci opasno staraci. Ljudi sam osjetljivo, rano javljenju, doneo sobom, zato sam razumeo, voleo i patio. U detinstvu su me baštice čaravale, pesme nisam voeo i vrlo, sam teško užio psaltire naizust. Ali sam pesmu pisao još onda, kada velika slova nisam znao; o padu moz grbata Latoša u blato, kratku, savršene ironije baladu. Moja prva knjiga s pesmama bila su "Skaskač Kiftalidi Sandora", koju mi je kao rođendanski poklon u osmoj godini dala jedana moja fatalna tetka. Ove sam voleo, ali "Himija" nisam ni kao stariji dok bio u stanju da zavolim, a za pesmu su me docnije pridobili "Geteov "Tasor i Vajda Janos", u sedamnaestu godinu, kada sam kao vanredni član literarne družine već žigosao svoje imenom mnogim pesmama. Moja prva štampana pesma objavljena je 1889. u Zilahu, u listu "Silade", patriotska pesma, kosutovska pesma. Ali 1890—91-ve, u Nadkarolu, u gimnaziji pisanica, već sam sa nekolikom drugovima izdavao rukopisni list. Svakako biv bio drugi čovek, da mi već na selu nisu zamenili katolinsku školu katoličkom. I da me nakon katoličke monaške-gimnazije nije obučio jedan subrot svet u zlaskom reformatskom kolegiju. Bio sam odličan dok, eminent, tak prij eminent, obvezavale su me žalosne poroditice uspomene. Ali zamerki je i pokraj toga bilo, i kada sam kao debrecenski pravnik stupio u redakciju jednih novina, osim moje jedne mučenice-majke, svako je izrekao: previsilo se. Iz Debrecena, gde bai nikak nisu bili voljni da me drže ni za najničišnjeg brata Cokonajevog, odobrili su Nedvarad za novinara. Ovaj nemirni, jevrejski, inteligentni grad preobrazio je u meni mnogo toga što je selo, Nadkarol, Zilah i Debrecen, dokle selo, oformilo. Međutim tu mi je neki prkosni cimaz zamčio prste: ne vredi pisati zato da bi od čovjeka postao Kisi Jožef. Pravio sam novine, pisao udružnike, i po svim prilici propadom ili započinjem strašno pametan život, da nije neko došao po mene. Bila je žena, koju je postala jedna moja zatuljata pesma, ubavila me za ruku i nije stala do Pariza. Tada me je potinula svojoj volji i svojoj besemjeru suđej da bi iskljala u meni, aли može. Ovome je već pet godina, šest, danas-sutra, i od onda pišem, borim se, klonem u počinjenim iznova: Jesam. Uteljite nisanu imao, nisu mi bili potrebni, jer sam živeo i jer sam jako osećao život. Osetala sam, blio sam, u svojoj celovitosti u stepenovanju mjeri; zbog ovog velikog, razdražljivog htenja životu ispituju me danas mašuci glavom moji lekari. Hteo sam da kažem sve što može da se dođodi u daninskom madarskom čoveku i što goni daninjev čoveka kao kaisi mašinski top. Danas već mogu da kažem: osećam sebe kao savest daninske Madarske, kulturnog madarskog, a ta savest ne može biti uvek čista. Šta sam napravio, otpričile znam, i řita bilo još mogao da napravim — ako bi se moglo — i to znati. Zasada ne očekujem ni od koga da me viđa onakav, kakav jesam, pa ni sam ne bilo voeo kad biv bio zbog svoje prave vrednosti poznati i slavni Adi Endre. Zasada biv voeo da učenim život još za koje tri-četiri smršljive godine, i voeo biv da mogu da spavam, i da napisim jednu-dve stvari, koje mogu samo ja da napisem. I da me Konrid ide nedjele već mirnije, bodreći posmatra posto-je me je skroz naskroz pregleđao. I kad bi me moji neprjaljici, kojima treba da zabilježim najše, jer su me prkosom, gordošću, skoro postavljajućim smačom, snabdjevi, i dalje potstrukovali.

S madarskog preveo
Ladislav JAMBOR

što se ne da prevesti, nomadsko, ma-
darsko. U pesmama, koje je napisao
na moru i putovanjima ili po bilo-
ma, on je blag kao Moreas, a dubok
kao de Vinji. Ali poruga otadžbine,
nacionalni očaj, retko da mu nije po-
krenuo srce, kada je u srušenoj
časti svih zaborava. Koren njegovog
čula je čak u igricama i hegemonijama
što su siromašni i malo fantastični kao
grabljavičari, pevali ceo narod i sve
rane kao kod nas guslari. Tragičnost
pot prvog dela njegovog života i radnje
je u tome, što sa novom formom i
starijim za sto godina od onih koji ga
čitaju postaje reklama i pesnik histe-
ričnih drama. Nije da on to n'je znao.
Na Gare de l' Est, polazeci kući,
pera:

*Ob život nije nigde veselje,
Al zanosa je u mnogom,
Sveti grade lepih zanosa,
Parize, zbogom.*

*Pevaj i bruji. Tvoj tudinac sin
odlazi gde pesme nema...*

*Leden je dah i miris leša,
U cveću prokletih vrhunca.
Meni je tamo: otadžbina
Istok bez Sunca.*

*Vrela mirisna od čipaka,
Da padne na mene medno,
Još jednom izljubi oči,
Devoje pariskو jedno...*

Neka bruje ovde kroz sutan,
I dalje pesme u svemu,
Dok izjuri željezni div,
I smrtvac jedan na njemu.

U otadžbini on se krije po oranici
svog malog dobra u Čuci. Život pro-
vodi po bolničicama. I tadi razočaran
u svojim uspesima sa pesmom što pe-
va ženu, ljubav i jesen i one boje što
je slikao Vato, on se baca u zagrlijaj-
masi koja je u Madarskoj bednici nega-
go igde. Socijalisti i radnici, inteligenti
što idu odprani, dobijaju njegove pe-
sme u kojima ima tвrđih ponosnosti cr-
tao kao u Menievcu Anversu. Ne peva
heroje, peva bunu. Recima što nisu
više raskošne i dekadentne, nego cr-
ne i buntovne kao orteži Kolivice,
on gospodari i vodi nad svim nezado-
voljniciima, dobrima i podlačenima od
onog sloja gospoštine njene, koju i mi
poznajemo. Cak i gimnazijale rade za-
njega. Begunac Život (A. Menekulj-
Elet 912), Ljubav Samog Sebe (A.
Magunk Szerelme 913), knjige su pu-
ne traja, mutne i gorke i očajne. I sti-
hova koji imaju snagu Mikelandelović
soneta, a druge opet pune su berane-
vske veselosti. Tada je on već vodio
cele nove književnosti. I dok on kri-
kom još jednom hoće da veruje u
srveni plast buntovne aveti, smje se
nadvođvodama što drže manevre i kra-
levskom dvoru što se ogleda u Du-
navu. Čeka ga još jedno razočaranje
Rat. Tada je retko viden u prestonici
krije se na svom dobru, pogubljen i
bolestan, ženi se i izlazi iz reke živo-
ta. Pa ipak buna, koju je posejao, ni
če lagano. On nije napisao ni reč u
slavu rata, u svakom stihu ispodovan
je građanje i stajao na čelu mrtvih.

Ta knjiga je pacifista više nego Le Feu. Stihovi su ti gorki kao klevata Lira. Još više ga je moralno mučiti, da je javno ispovedao i znao, da ma što dođe sa njegov narod, dolazi propast. I kad dockan, ali ipak bukne buna, on težko bolestan dolazi u Pešu i svojim grdnim cmin očima, koje jako liku na Meštrovićevu, gleda apotezu ulice ulicu koju je toliko voleo i verovao. Prenose ga u sanatorij, umire, dobija besplatni grob. "Život mi je bio ga dan, biću lep mrtvace pevao je nekakva i me draži me, Sotono, ne draži... sve što je u mom životu, godke i gadno, madarsko je. Madarska ga opala kuje kao najvećeg svog liričara i oca revolucije; mi treba da mu znamo imenje jer to ima je uzrok svemu dobrom humanom, kulturnom i otmenom u novoj madarskoj književnosti. Nove Pevacade se ne smeti sa ovim stihom:

Blaženo što je: Ti i ja,
... za kima smo plakali ...
Odbaćeno u zanosu,
Čedo, što nismo imali.

Naše dete — što je tude,
Rodeno za novu reč i pesmu,
... što će doći ...
Što ga šalju stare tuge.

Miloš CRNJANSKI

Pri kraju teksta svog odgovora na načrt pitanja upućena pismima sveta u američki Zike Todoroviću, Dobriću Čosiću i drugim izrekao je i nekoliko dosad neiziskanih misli: ... »džoževski-vulfovski-fuknerovski« tokovi svesti kao da su uvek nisu tokovi koji mogu da ponesu velike tovore na duge plovیدbe naših planina u našim perspektivama na čijim horizontima nisu pećurke i promičući vještice kogjavice utrave. Slutim da je knjizevno-estetska misao u svetu pred novom dobrom, novim negacijama, novim kolumbovskim pokretima. Ja, čekam nove avangardu, velike revolucionare, pronalazčake. Sumjam da oni mogu da se pojave sa socijalnog i idejnog stana, da starog i ostarelog sveta sa ostarelim konцепцијама a da pritom ne budu u potpunosti revolucionari u književnosti i ne-
gatoru starog sveta. Sumjam da pro-nalažaći u vizionaru mogu da se po-paljive na idejnom i estetskom tlu socijalističkog realizma a da ga pritom ne obesmisle, da ne budu afirmatori slobođe ljudskog stvaralaštva, za slobodno, socijalističko društvo.«

Otpori na dnevnom redu sad već dovedeni do kulminativne nervoze, brane svoje stare i prestarele metode

zglob vremena

treka Dobrica Čosić, jedan od nekolicine pisaca kojima je dijalektika onaj neposrednije stvaralačkih instinkt o komude uveljšano govorio Davičo. Nije slučajno ni što je ova misao izrečena uovo vreme kada su sateliti počeli da kruže oko zemlje i oko sunca i kad je Program Saveza komunista Jugoslavije ozakonio sūstinski konzervativnu dijalektičku materializma doslovno vremena: „Ništa što je stvoreno ne sme na nasi biti toliko sveto da ne bi moglo biti prevaziđeno i da ne bi ustupilo mesto onome što je još naprednije, još slobodnije, još ljudskije.“ Nije slučajno, nakanju, ni što se Čosićeve slutnje o eksočnoj promeni tokova slavstvenih javljaju da rezultat tih sloboda koje je jedan program mogao da proklamuje. Nalazimo se u jednom vremenu i u jednoj sredini koji su već spremni da zakorače u drugu epohu. Onuka nema nam ne bude čudan taj stvari, eustinski humanizam koji je u mišljenja i ispiraju usta vrednostima koje su davno pre njih na svojinu plećima nosile nove objave. Nijma izgleda i ne pada na pamet da umesto tih vrednosti na kojima oni izgradili svoj svet, postoje i druge, na horizontima i u horizontu i kad se još prikuju dijalektičarima, njihova dijalektika još uvek — kao Hegelova dubi na glavi i njihov svet je kao Hegelov izbrojan poslednje razvojne stope. Takav ogrom zaostatak može se objasniti samo kurkuljusima ili pučanjem spinova zbgokih izvezivih mogućnosti da reagejamo po jednoj liniji ili čak u jednom uskom krugu svojih misli.

Kod nas je situacija u literaturi još zaostrožnija. Veliki deo naših pišača čak nije ušao ni u te džojsovštke, foknerovske tokove vesti nego se još vrti tamno negde oko Bogdana Popovića, odnosno oko drugostepenog francuskog devetaestog veka čiji je Bogdan kalem našem sluš. Taj veliki broj pišaca ne

slutnje o skoroj promeni tokova svešt. javljaču: rezultat tih sloboda koje je jedan program mogao da proklamuje. Nalazimo se u jednom vremenu i u jednoj sredini koji su već spremni da zakorače u drugu epohu. Otuda neka nam ne bude čudan taj zavrsni, ruskinski humanizam koji je u Cossicivim rečima sadran.

Za ljudje koji u tradicijama ne vide osnove budućeg sveta, nego ih vide u uvek novim materijalnim činocima, normalno je da se svet menja i da se i oni sami prilagođavaju tim promenama, pa ih zato ne nervira činjenica da se nalaze pred novim preokretima koji su često u stanju da deformišu i deo njihove sopstvene ličnosti. Njihov humanizam i njihov prioritet je u korišćenju tih sloboda koje pozdravljuju, u afirmaciji njihovog dolaska. Zbog toga kad se Cossic angažovanom određuje prema tom novom vremenu, on čini to kao njegovu prethodnicu i kao njegov vesnik, unapred već pripremajući i

Cosićevog teksta, gotovo uzgredno provukla se jedna još smelija misao o našem prioritetu, o našem avangardizmu u umetnosti,ako hocete, koji normalno treba da sledi,koje rezultante svih promena koje su se našem dnevnim dešvile poslednjih decenija. Normalno je po njemu da umetnička misao prednjači tamo gde gde prednjači filozofska ili sociološka misao i gde se naprijedom radi na preporodu tokova svesti i gde je bar u tom pogledu antitradicionalnost izbačena u prvi plan, kao što je normalno da avangarda, umetnička misao nikne na tu starog i ostarelog sveta i u osnovi pogrešno traširanoj socialističkoj realnosti. Kad na taj način iskazuju svoju misao Cosić rezuju po istaknutu neminovnosti koja

Eto, ti mogovici neće ni imati potrebe da shvate da se nešto menjai u smo na rubu promena u tokovima svesti, pošto je već postalo nemoguće da se za poslednjih nekoliko decenija, očakavajući da stari kapitalizam počeo da gubi svoje bitne karakteristike, svet izmenio do neprepoznavanja, a svest nastavila da hoda svojim starim koločecima, u unetnosti čak ni paralelno sa onim što će oko nas zbitva. Džošovski-vulfovski-foknerovski tokovi svesti — kaže Čosić — kada je uvek nisu tokovi koji mogu da ponesu velike težave, na duge ploviljive naših dana i

vare na duge provode našim danima i naših perspektiva, jer su naravno izgradivani za jednu drugačiju pulsaciju sveta i jer počinju obilježjeno da zastavevaju. Oni su već postali nesposobni da svojim starim arsenalom ovaramaju brave naših problema i njihova tehnika učinile nam se uskoro i sviše glazomnom da bi mogla normalno da funkcioniše. Nova umetnost ne more da bude antidžekovska antinu-